

## Empátiagyakorlatok egy évtized mozgásában

*Sánta Miriám beszélgetése Balázs Imre József költővel*

**Hogyan kapcsolódik össze a nemzetközi avantgárd és a magyar szürrealizmus, és mikor fonódik össze gyermek- és felnőttvers? Sokoldalú ember, közéleti személyiség. Balázs Imre József költő, irodalomtörténész, szerkesztő volt az egyike azoknak, akiket 2022-ben az Erdélyi Magyar Kortárs Kultúráért Díjjal tüntettek ki. Az elmúlt évtized sikereiről, alkotói folyamatokról és terveiről is kérdeztük őt.**

– *Gratulálunk a díj elnyeréséhez! Az erdélyi magyar olvasók elsősorban költőként ismerik, legyenek ők felnőttek vagy gyerekek. Ön viszont egyetemi, kutatói területen is tevékenykedik, a szürrealizmus magyar irodalmi jelenlétét vizsgálja. Az avantgárdal már régóta megtalálták egymást, nemrég könyve is megjelent A szürrealizmus története a magyar irodalmi mezőben címmel. Hogy zajlott ez a tíz évet felölelő folyamat, melyek voltak az állomásai?*

– A szürrealizmushoz a legkitaposottabb út talán a festészetten keresztül vezet, az én esetemben egyértelműen René Magritte volt az első, még ha nem is feltétlenül szürrealistaként gondoltam rá előzőleg. Megfogott a képeinek gondolati tartalma, sajátos humora, furcsán nyugtalanító volta. Már a 2001-es verseskötetem borítójára is egy Magritte-képet javasoltam a JAK-füzetek szerkesztőinek. Aztán jöttek az avantgárdal kapcsolatos kutatásaim, felfedeztem magamnak Déry Tibor, József Attila, Tamkó Sirtató Károly, Illyés Gyula, Reiter Róbert, Becski Irén avantgárd verseit, ebből született egy első, 2006-os avantgárd könyvem. Aztán szóba került, hogy lefordítják román nyelvre, ezzel párhuzamosan pedig elkezdtem román avantgárd költőket fordítani magyarra.

Hatalmas, a magyar avantgárdnál jóval terjedelmesebb anyagról van szó, továbbra is tervezem, hogy egyszer ebből antológia lesz. Hamar beleszerettem a román szürrealistákba, főként Gellu Naum verseibe, és onnan kezdve nem volt megállás, kinyílt egy világ, amelyről a magyar irodalomtörténészek korábban alig beszéltek: a harmincas-nyegenes évek szürrealista világa, magyar vonatkozásban pedig képzőművészek, költők, teoretikusok szép együttműködése a budapesti Európai Iskola csoportjában. Kutatói ösztöndíjakkal eljutottam Párizsba, Marseille-be, Belgiumba, Budapestre, ritka, gyakran kéziratoss anyagokat kutatva, előadásokat tartottam Helsinkiben, Canterburyben, Firenzében, Bécsben, Rennes-ben, Exeterben, Sheffieldben, szóval ez izgalmas, dinamikus időszak volt, örülök, hogy belevághattam ebbe a kutatásba. A magyar anyag, amit megírtam a

2021-ben megjelent könyvben, tulajdonképpen csak egy része egy tágabb összefüggésrendszernek, lesz még erről is mondanivalóm.

– *Tehát több szempontú, erősen vizuális vonatkozású világot kell elképzelniünk, amelyet nem lehet csak egyféleképpen látni és láttatni. Hogyan tagozódik bele ebbe a magyar anyag, mennyire tekinthető lezártnak az Ön részéről?*

– A magyar anyag része egy olyan nemzetközi hálózatnak, amelyiket nem tudtam teljes egészében megmutatni a könyvben – tervezem tehát a munka kiterjesztését egyéb európai vonatkozásokra, összehasonlításokra, illetve a vizsgált szerzők egyéb műveire is. Nem lesz ez azonnali elszakadás a témától. A kép-szöveg átjárhatóságra egyébként jellemző, hogy a művészettörténészek máris lecsaptak a könyvemre, és reprezentatív budapesti kiállítások előkészítésében való közreműködésre kaptam felkérést, úgy tűnik, a szürrealizmus iránt úgy általában növekszik éppen az érdeklődés.

– *A vizuális vonalon maradvá jegyezném meg, hogy egyre szorosabb az együttműködés az irodalmárok és képzőművészek között – ezt láthattuk legutóbbi gyerekkönyveinél is. Kelemen Kinga illusztrátorral a Madárábécé létrehozásakor, most pedig a legújabb Egyformázni, különbözni című, gyerekeket és felnőtteket egyaránt megszólító kötet megjelenéséhez is Márton Éva képanyagával dolgozott. Mit ad Önnek, Önöknek ez a szoros együttműködés?*

– Erős dialógushelyzetet, új impulzusokat nyújt minden ilyen együttműködés. Egy ilyen kötet empátiagyakorlat is kicsit, belehelyezkedik az ember valamelyest a másik szerző világába, de akkor igazán izgalmas, ha el is rugaszkodik tőle, hozzátéve saját motívumokat, nyelvet, tapasztalatokat. Úgy érzem, ez mindkét kötet esetében megvalósult, noha más-más módon zajlott az alkotási folyamat.

– *Hogyan válik egy ilyen illusztrált verseskötet egyszerre gyermek- és felnőttkönyvvé. Mikor kezdte érezni az alkotói folyamat során azt, hogy az Egyformázni, különbözni-ben elmozdulás történik a felnőttek világába is?*

– Valahogy teljes természetességgel alakult ez így, és pontosan egy olyan pillanatban, amikor azt éreztem, hogy magamtól is kifelé tartok a gyermekversek világából. 2014-ben volt utoljára felnőttverses-könyvem, és úgy éreztem akkoriban, gyermekversköteteken keresztül vezet számomra vissza az út a vershez. Nagyon megörültem, amikor anélkül, hogy előre átbeszéltük volna, azt éreztem, hogy Kelemen Kinga archaikus mintákat, jeleket kezd elhelyezni a madaras könyvem képanyagának háttéréiben, már annál a könyvnél is történt néhány számomra fontos lépés.

Aztán elkezdtek érkezni a postafiókomba Márton Éva képei hintákról, amelyekről nem tudjuk pontosan, hová vannak felfogva az égben, akrobatákról, akik nappal zsonglörködnek, pillangókukacokról, amelyek akkorák, mint egy város – szóval egy olyan világról, ami épp úgy lehet gyermeki is, mint felnőtt, és már

„csak” meg kellett írni. Át is beszéltek aztán Évával, hogy hogyan alakulhatna ez az anyag minél szervezesebben kötetszerűvé, és a belső csendek és figyelem felé haladtunk, ami gyerekkönyvnél kevésbé szokványos – talán ez is egy átvezető alagút a felnőttversjelleg felé.

– Szóval itt előbb voltak a képek és azután a versek?

– Így kezdődött, igen. Az első, alaphangot leütő versek az Éva rajzaihoz készültek. Aztán fordítva is született néhány. Én is küldtem Évának verseket, amelyekben éreztem a rokon vonásokat a közösen építgetni kezdett világgal, s akkor ő készített ezekhez rajzokat. Az biztos, hogy ez a könyv Éva nélkül nem született volna meg, vagy ha bármi más gyerekkönyvet írtam volna ebben az időszakban, az egészen más lett volna.

– Az Erdélyi Magyar Kortárs Kultúráért Díj kapcsán megfogalmazott laudációjának eddig közzétett részletében Keszeg Anna leginkább felsorolja, számszerűsíti azokat a tevékenységeket, díjakat, könyveket, amelyek az Ön nevéhez fűződnek. Hogyan érzi magát az előbb említett belső csendek és figyelem, illetve – Umberto Eco szavaival élve – a „lista mámore” között? Összegez vagy előretekint?

– Ez a listázás a laudáció műfajához is tartozik, valamiféle fedezet a háttérben ahhoz, hogy a dicséretnek súlya legyen. És akkor most egy indiszkrétciót is elkövetek: az az igazság, hogy miután januárról elhalasztották a díjátadót a járványhelyzet alakulása miatt, és a díjazottak nevének közzétételekor csak a laudációk részleteit publikálták, én elkértem utólag a laudáció szövegét Keszeg Annától, furdalt a kíváncsiság. Szóval én már tudhatom, amit más még egy ideig nem: hogy a listákon túlmenően hogyan építette fel Anna a szövegét, közös *Korunk*-szerkesztőségbeli tapasztalatokra, emlékekre és egyéb meglátásokra építve. Nagy köszönet ezúton is érte!

Az kétségtelen, hogy ez egy összegzős pillanat számomra, már csak azért is, mert amikor az ember tíz évnyi szürrealizmus-kutatómunka eredményeit teszi közzé, nem kerülheti meg, hogy folyamatként lássa a dolgot. A gyerekversek kapcsán is azt érzem, lekerekedett valami, vagy más szintre lépett, ha úgy tetszik. Ilyenkor szoktak következni az új tervek, új állomások, egy bő tízéves ciklus után szerintem ez rendben is van.

– Egészen biztosan izgalmas mozzanatok lehetnek még abban a laudációban, főleg a közös munkájuk miatt! Mindannyian várjuk a díjátadót. Arra viszont kíváncsi lennék, hogy hogyan látja utólag ezt a tíz évet, mi az, ami mozgásban, lendületben tartotta és tartja? Hogyan bírta megtartani ezeket a járvány tombolása idején?

– Nem titkolom, hogy az *Egyformázni, különbözni* kicsit karanténkönyv is, abban az értelemben, hogy a belső erőforrásainkra kérdez rá. És talán abban is, hogy együttműködésből született, ilyen értelemben nem adta meg magát a bezártságnak, bezárkózásnak.

Bennem mindig rengeteg terv, ötlet moccanog, örülnék, ha ezekből minél több meg tudna valósulni. De hogy valami váratlanabbat is mondjak ezzel kapcsolatban: a tíz év arról is szólt, milyen a nem-eltervezettben létezni, milyen az, amikor a teljes jelenlét épp arról szól, hogy a terveket el lehet engedni. A járványidőszak vagy a háborús közelség miatt ez a tervekről való lemondás persze sokkal fájdalmasabb és általánosabb tapasztalattá is vált sokak számára, eredetileg nyilván nem erre gondoltam, legfeljebb valamiféle edzés lehet ez, ami szükség esetén határhelyzetekben is mozgósítható. Van Gellu Naumnak egy visszatérő módon használt szava: a diszponibilitás, ami valamiféle készenlétet jelent, de egyszerűbben mondva végső soron nyitottságot. Aminek egyik formája a dialógus, az egymásra hangolódás. Nem szeretnék ennek lehetőségéről lemondani, eddig mindenestre fontos támpont volt nekem.

